

Van de Werkgroep

Deze keer in “Vier Heerlijkheden” twee verhalen die in het verleden door anderen zijn geschreven.

Eerst een verhaal dat geschreven is in 1947 en gaat over de grote brand in het dorp Poederoijen in 1847. Vroeger kenden veel dorpen wel grote branden, dat kon ook bijna niet anders. De brandweer betekende toen nog niet veel en de daken van de huizen waren veelal van riet. Dus als er ergens brand was in het dorp, dan brandde het ook goed.

Het tweede verhaal gaat over de oorlog in het dorp Brakel, over het ‘Marktpllein’. Hier is al meer over geschreven, o.a. door Maarten Schakel, maar nu het verhaal door een ‘gewone man’ uit Brakel, ene Jan Versteeg die er toen zelf bij was.

Cor van Dalen heeft weer een nieuw boek geschreven met oude Brakelse verhalen. Op de ponymarkt is het te koop in onze kraam.

De Historische Werkgroep is voornemens op zaterdag 17 november 2007 een tentoonstelling in te richten in dorpshuis ‘De Ham’ in Zuilichem, met als titel:

”Zuilichemmers, wonen en werken in verleden tijd”

De, bij de meeste wat oudere Zuilichemmers, wel bekende – in Zuilichem geboren – Jan van Brakel uit Andel, heeft onderzoek gedaan in het Streekarchief te Zaltbommel naar oude huizen in Zuilichem en naar hun bewoners.

Vanaf het Boveneind, via het dorp, tot in de Meidijk, heeft hij in totaal 38 huizen met hun bewoners beschreven, in de periode eind 19^e eeuw en de 20^e eeuw en samengevat in een boekje met dezelfde titel als de tentoonstelling. Dit boekje zal op de tentoonstelling worden gepresenteerd en is dan voor iedereen te koop.

Dus Zuilichemmers, oud Zuilichemmers, toekomstige Zuilichemmers, mensen uit de andere dorpen, iedereen, noteer vast de datum en kom op zaterdag

17 november naar het dorpshuis, bekijk de tentoonstelling en koop het boekje “Zuilichemmers, wonen en werken in verleden tijd” dat rijk voorzien is van foto’s.

De grote brand van 1897 in Poederoijen

In juli 1947 werd door de heer Jac. van der Pol uit Veen een ingezonden stuk geplaatst in het “Nieuwsblad voor het land van Heusden en Altena en de Bommelerwaard” betreffende de grote brand die het dorp Poederoijen op 13 juli 1897 voor een groot gedeelte in de as legde.

Jacob van der Pol was een belezen man die veel wist van de historie uit de omgeving waar hij woonde en hiervoor grote interesse had.

Hij heeft de brand bij zijn leven persoonlijk meegemaakt en kende het interieur van het oude Poederoijense kerkgebouw .

Hieronder volgt letterlijk en in zijn eigen bewoordingen het verslag, dat hij zelf ook uit aantekeningen uit die tijd had en in 1947 in het “Nieuwsblad” plaatste.

“Mijnheer de Redacteur,

Beleefd vraagt ondergetekende enige plaatsruimte voor het onderstaande: Ondergetekende herinnert zich nog uit zijn kinderjaren, dat hij op een zonnige zomerse dag, er woei een droge Oostenwind, dikke rookwolken aan de Noord – Westelijke hemel zag opstijgen.

Het is 50 jaren, een halve eeuw geleden 13 juli 1897, het dorp Poederoijen brandde.

Van aantekeningen uit die tijd ontleen we het volgende: Nadat eerst geschreven wordt over de brand van 1864 toen ook enige huizen in de kom van het dorp door brand werden vernield, welke ontstaan was door de onvoorzichtigheid van kleine jongens, die onder een hooiberg vuurtje stookten en waar het op maandag was vonden verscheiden marktgangers toen zij van de Gorinchemse markt thuis kwamen hunne huizen in de as gelegd (kerk en toren met schoolhuis bleven behouden) vervolgt de schrijver der aantekeningen:

Wederom woedde deze brand in de kom van het dorp, nu meer naar het bovineind toe, waarbij weder de aanzienlijkste huizen van het dorp, waaronder verscheidene die bij de vorige brand gespaard waren gebleven, in de as werden gelegd.

Het laatste huis dat aan het bovineind in de as werd gelegd was een aanzienlijk ouderwets Herenhuis dat naast de gesloopte fabrieksgebouwen

stond en een sieraad van deze plaats was geweest, het had toebehoord aan de familie ten Hagen.

Bij deze brand zijn de kerk en de toren geheel uitgebrand, hierbij gingen verloren de grote wapenborden die tegen de wand hingen en die het koor van het overige deel der kerk afscheidde.

Ook gingen verloren twee borden die aan de veldzijde der kerk hingen en waarop in sierlijke vergulde letters, op het eene de Wet der tien geboden en op het andere het gebed des Heeren stonden, met fraai schilderwerk versierd. De sierlijke overwelfde bankgestoelten waarin de Magistraatspersonen en de familie der Heeren van Poederoyen hunne zitplaatsen hadden gingen mede in de vlammen op.

De zerken die nagenoeg de gehele vloer der kerk bedekt hadden waren mede genoegzaam vernietigd.

Onder deze zerken waren sommige van fraai beeldhouwwerk voorzien, inzonderheid die, welke voor de graven der Vrijheerlijke familiën gediend hadden.

Het is voor beminnaars van historische gedenkstukken zeer te bejammeren dat men ook in dit oude dorp omtrent zulke gedenkstukken zo achteloos heeft gehandeld.

Dit is gebleken niet alleen bij de sloping der genoemde gebouwen, maar ook bij de herbouw van toren en kerk.

Of er van de grafzerken en de wapenborden nog aantekeningen bestaan is de verzamelaar dezer aantekeningen niet gebleken.

Dat men van de grafstenen behouden heeft wat enigszins te bewaren was is hem evenmin gebleken.

Wel is hem gebleken dat een hardstenen doopvont, hetwelk onder de preekstoel gestaan heeft niet in de herbouwde kerk teruggebracht is, maar door een landbouwer in zijn boomgaard als drinkbak voor kleinvee is gebruikt geworden.

En toch zulke oude doopvonten treft men maar zelden meer aan in kerkgebouwen, meerdere kan men nog in museums aantreffen.

De zerk die in de pad, in de lengte door de kerk lopende, gelegen heeft was van de Heer Steven van Rossum en diens vrouw Josijna van Suijlen.

Hierop waren beiden levensgroot uitgehouwen, deze zerk was zeer geschonden, de overlijdensdatum der vrouwe was 24 mei 1566.

Verder waren er grafzerken van de familie Swaen, van de Hoog Welgeboren Heer Kirck Patrick, Heer van Poederoyen, Majoor Generaal Kolonel en Gouverneur van Stad Meyerijen de omliggende dorpen van 's-Hertogenbosch, stierf 17 mei 1681, benevens nog grafzerken van een vrouwe van Ingenylandt e.a.

Op een kleine zerk las men:

'Hier legt begrave Jacob ten Hagen, sterff 5 septemb. 1763 oudt 2 jaar 9 maanden zoon van Christiaen ten Hagen en Elizabeth van Mourik'

Op een balk van de kerk las men: 'Anthonie Brienen Borgemeester en Kerkmeester tot Pouderoyen 1790'.

De huizen die door het vuur in de as waren gelegd zijn telkens genoegzaam alle weder opgebouwd geworden en meestal in een behaaglijker vorm en doelmatiger gebruik dan de verwoeste.

Ook de toren en de kerk zijn herbouwd zodat dit gedeelte van Poederoyen een geheel nieuw aanzien heeft gekregen en er inderdaad fraaier door geworden is .

Tegenover de kerk was sedert onheugelijke tijden in een particulier huis of parochieherberg de zogenaamde rechtkamer gevestigd, daar het schijnt dat Poederoyen nimmer een raadhuis heeft gehad.

Er moet bij de brand, waardoor ook dit perceel verwoest is, ook heel veel van de archieven van Poederoyen verloren zijn gegaan .

Bij de brand in 1897 zijn afgebrand de huizen van Johannes Bok Matt.Hendrkz.(weleer het fraaie huis van Jan ten Hagen) Andries Brienen (buiten) Jan Willem Brienen (binnen) Gerrit van Giessen gezegd Brienen (buiten) Wed. Jacob van Andel (buiten) Hugo Thomas van der Velden (buiten) Jan Martinus Bok Wijnandz. (twee boerderijen binnen) Johannes Bok Dirkz (twee huizen buiten) kerkgebouw met toren (binnen) Cornelis Hasselman weleer Arie van der Ven (buiten) Gijsbert Hasselman, weleer Gijsbert Bok Wz.(buiten) Jan Hasselman weleer Christ ten Hagen (buiten) Adriaan Groeneveld (binnen) Gompert van Wijgerden weleer Hendrik van der Mooren (binnen) Wed. Christiaan ten Hagen (buiten) en Peter Bok Andriesz.(binnen).

Binnen = aan de veldzijde en buiten = aan de rivierzijde van de dijk.

Met dank voor de plaatsruimte,

Jac. v.d. Pol

Veen, juli 1947"

Tot zover het artikel van de heer van der Pol in het 'Nieuwsblad'.

Herfst 1944

Op 13 oktober 1944 werd een groot deel van de inwoners van Brakel door de Duitsers op het marktplein bij de kerk bijeengebracht. Dit voorval, wat gelijkenis had met het drama in Putten, is gelukkig goed afgelopen en is al meerdere malen beschreven. Wat er die dag ondermeer gebeurde buiten het marktplein wordt beschreven door Jan Versteeg ('Jan van Marine', 1923 - 1999). Hij is zijn gehele leven tuinder geweest en was getrouwd met Teun van der Zalm ("Teun van Efe", 1924 - 2002).

In de herfst van 1944 probeerde Jan als "onderduiker" uit handen te blijven van de Duitsers om niet te werk gesteld te worden in Duitsland. Hieronder beschrijft hij in eigen bewoording wat er rond die tijd gebeurde:

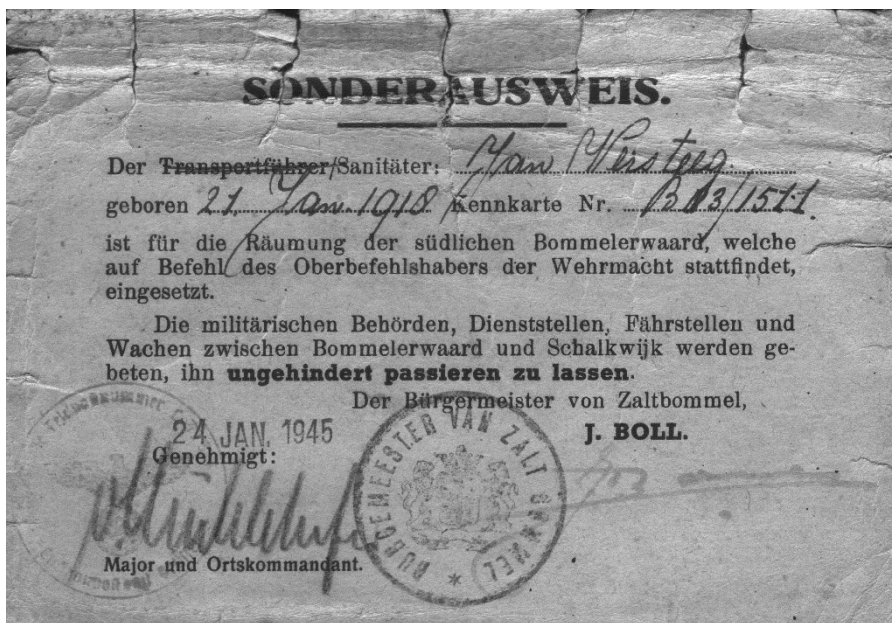
"De geallieerden waren voor de Bergse Maas blijven steken. Heusden en Den Bosch waren bevrijd. We dachten snel te worden bevrijd, maar dat liep anders. De oorlog zou nog tot 15 mei 1945 duren en iedereen verwachtte dat het een onrustige winter zou worden. Vooral omdat er hier in Brakel reeds rare dingen aan vooraf waren gegaan, die ons sindsdien extra op ons hoede deed zijn.

Bij velen is bekend dat de bevolking van Brakel door de bezetters naar het marktplein gejaagd was en vele uren met de dood bedreigd werd. Uit het feit dat ik het na 45 jaar nog de moeite vind om dit op te schrijven, blijkt wel dat het diepe indruk heeft gemaakt. Als onderduiker, zoals ik toen nou eenmaal genoemd werd, was er voor mij weinig bewegingsruimte meer. Ik hoorde toevallig tot de verplichte lichte 1923 die in zijn geheel als arbeidsslaaf in Duitsland ingezet zou worden. Alles werd nog ondernomen om een zogenaamd 'Ausweis' te bemachtigen, vooral door aan te dringen hoe belangrijk landarbeiders waren, die werkten aan de voedselvoorziening. Maar uiteindelijk was de oorlogsindustrie in Duitsland toch belangrijker. Na nog vele malen in Tiel en Nijmegen op het arbeidsbureau geweest te zijn, moest ik op de afdeling migratie verschijnen om de nodige bescheiden in ontvangst te nemen.

Poederoyen, tekening –penseel
("Collectie Gemeentemuseum Arnhem")

Wat het doopvont betreft wil ik hierbij de volgende aantekening plaatsen
In de notulen van een oud correspondentieboek van de Nederlands Hervormde Gemeente van Poederoyen, dat enige tijd geleden boven water kwam en aanvangt in het jaar 1835, staat vermeld dat in 1846 begonnen werd met school te houden in de consistoriekamer van de kerk en dat het doopvont, dat de doortocht belemmerde voor de kinderen, uit de kerk verwijderd moest worden.
Heel wel mogelijk is dus dat het doopvont tijdens de brand in 1897 helemaal niet meer in de kerk aanwezig is geweest maar al in 1846 door een boer, die mede de dienst in de kerk uitmaakte, meegenomen is omdat hij het goed kon gebruiken als voer of drinkbak voor zijn vee.

“Sonderausweis” van Jan Versteeg, met de handtekening van N.S.B. burgemeester Boll. Het geboortjaar op de kaart is fout.

Een boekje om te weten wat zuurkool en een kruiwagen in het Duits betekenen, bonkaarten voor een kostuum, waar inmiddels niet meer aan te komen was en reisgeld tot Essen. Daar zouden we opgevangen worden. Thuis gekomen werd, omdat er geen keus meer was, alles nog eens besproken hoe het nu verder moest.

De eerste dagen zou er nog niemand komen controleren, dat zou pas gebeuren als ik niet in Essen aangekomen was. Na een week vertrok ik s'avonds als het donker werd, gewapend met deken en een paar jute zakken naar een koren-veldje tegenover ons huis. Dat ging best zo in de open lucht slapen, tot het ging regenen. Maar dan ging ik als alles rustig was naar huis. Thuis blijven slapen was echter onverantwoord, want zeker zo in het begin zou de 'Grüne Polizei' (de landwachters) eens kunnen komen. Dus moest er wat verzonnen worden. Uiteindelijk zou ik s'nachts bij mijn zuster, die in het dorp woonde, kunnen slapen. Maar hoe moest ik weggkomen, wanneer de 'Polizei' s'nachts aan de deur kwam? We dachten een gedeeltelijke oplossing gevonden te hebben. Ze kwamen aan de voordeur, zo dachten we, met de inmiddels bekende woorden 'auf machen'.

Dan kwam het reddingsplan in actie. Aan de voordeur moesten ze zo lang mogelijk opgehouden worden. Ik sliep boven en zodra er onraad was kon ik het raam openen, een lang touw naar beneden gooien, dat aan de nokbalk bevestigd was en me vlug naar beneden laten zakken. Ik kwam dan bij de burens in de tuin terecht en moest zo spoedig mogelijk weg zien te komen. Dit ging zo een week of zes vrij goed, al merkte ik dat mijn zuster slecht sliep. Dit liep al gauw uit op nachtmerries. Midden in de nacht vloog ze uit bed en riep 'Jan, Jan, hier zijn ze!' of 'Jan, Jan, te laat, ze hebben 'm'.

Weer moest er een oplossing gevonden worden. Inmiddels waren er twee van de 'Polizei' aan de deur geweest. Ik was niet in Essen aangekomen en mijn twee zusters, die ze te woord stonden, vonden dat natuurlijk vreemd. Ze deden alsof ze het niet snaptten. 'Hij zal wel bij familie zijn', zeiden ze. (de Polizei) 'Het is te hopen', zeiden mijn zusters. 'Wij zijn in Duitsland geweest en daar is ook brood', zeiden ze. 'Dan had je daar moeten blijven', beweerden mijn zusters weer.

Ze keken achter het huis en in de schuur en vertrokken met de mededeling dat ze nog wel eens terug zouden komen. Ondertussen werkte ik in de suikerbieten op de uiterwaarden. s'Avonds hoorde ik dat de 'Polizei' aan de deur was geweest en de waakzaamheid nam weer toe.

Ik kon samen met mijn vriend, Jan Duyzer in het bos bij Van Dam fruit komen plukken. Dat was ideaal voor een onderduiker. Rondom was je beschermd door dik hakhout. Stukken waar bomen gerooid waren werden beteeld met vrij grote percelen tabak, staakbonen, aardappels, enz. Inmiddels kwam de oorlog vanuit het zuiden steeds dichterbij. Ook kwam er een afdeling van het Duitse Rode Kruis, die de koetshuizen in beslag namen, waardoor al direct onenigheid ontstond tussen hen en de familie Van Dam. Ook de familie en vrienden van Van Dam, die waren geëvacueerd vanuit de kuststreek, waar hun huizen gesloopt werden voor de bouw van de 'Atlantic Wall', lieten zich niet onbetuigd en hielden de Duitsers op afstand. Intussen werd het wel een drukke bedoening in het bos. We waren met een man of vijftien bezig in het fruit. In het huis, de geëvacueerde families 't Hoof, Konijnenburg, De Vries, Muiskes en dikwijls nog vele anderen. Daarbij een groep Duitse Rode Kruis en het bos was al aardig bevolkt. Wij als fruitplukkers hadden weinig met de Duitsers te maken. Af en toe kwamen ze wat fruit kopen en betaalden altijd correct of ruilden met sigaretten. Ik voelde mij onder deze omstandigheden best op mijn gemak en redelijk veilig. Maar dat pakte anders uit.

Zoals iedere middag begonnen we om 1 uur te plukken en hoewel het al herfst was, was het weer goed. Wie het gerucht in de boomgaard bracht is me niet bekend, maar zou ik nog kunnen navragen, daar er nog enkelen van toen in leven zijn.

Er is iets te doen in het dorp, was de boodschap en de waakzaamheid werd verscherpt. Wat is er dan te doen, was de vraag en besloten werd iemand te sturen, om te zien wat er gaande was. 'Is ie nog niet terug', werd telkens gevraagd of 'waar blijft hij toch'? Er werd besloten dat een ander zou gaan kijken, iemand die niet in aanmerking zou komen voor eventuele arbeid in Duitsland.

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN		
DISTRIBUTIE STAMKAART		
TEVENS BEWIJS VAN OPNEMING IN HET BEVOLKINGSREGISTER		
M/V	No.	01109
Geslachtsnaam	Vers teeg	
Voor-naam	Jan	
Geboren op	21 Jan '23	
Gem.	BRAKEL	
Nationaliteit: NEDERLANDER		
Dagteekening aangifte	Gemeente en Adres	Paraaf Ambt.
	BRAKEL	B151
Afgegeven in Gem.: BRAKEL		
op	18 OCT 1939	
De Aangewezen Ambtenaar, van de	13	13
	13	X
	13	14
	13	14

Ook hij kwam niet terug en nog een ander zou gaan kijken. Niemand die ging kijken kwam terug. Om half 6 stopten we met werken. Jan Duyzer en ik besloten achter het Spijker om naar huis te gaan. Enkele ouderen en C. van den Bogerd, Tinus Vervoorn, Arie van Hemert, Jan Rien en enkele anderen stonden bij elkaar in de boomgaard en bespraken wat ze zouden doen. Wij pakten onze fietsen en verlieten als eerste de boomgaard. We waren tot het uiterste gespannen en op onze hoede. En niet onnodig.

We liepen naast de fietsen en wie de Duitse wacht het eerst zag weet ik niet. Als op commando gooiden we de fietsen tegen de grond en gingen er vandoor, nageroepen door de Duitser 'HALT' te houden. Zo hard we lopen konden ging het terug naar het bos waar het groepje plukkers nog stond te overleggen.

We riepen onder het langskomen dat we achtervolgd werden en snelden door tot we bij een perceel tabak kwamen. Hier doken we onder de grote bladeren, waar ik me even veilig voelde. De Duitser was inmiddels bij het groepje in de boomgaard en we hoorden hem schelden omdat hij dacht dat zij ervandoor waren gegaan. Eén van hen, Arie van Hemert, moest mee naar 'den Commandant' op het marktplein. Die had zijn zetel in het burgemeestershuis. 'Er had zich verstoken', zei de Duitse soldaat tegen zijn commandant. 'Ik habe me nie verstoken', zei Arie. 'Wij waren aan het arbeiden'. Na flink uitgescholden te zijn voor 'zwijnhoend' mocht hij tenslotte gaan. Dit hoorden we de volgende dag toen we weer op het werk kwamen. Jaren later, als we in contact kwamen met Arie van Hemert kwam zijn ontmoeting met 'den Commandant' altijd ter sprake. 'Hij zei dat ik verstoken haben', zei Van Hemert dan. Maar ik hield vol, 'Ik habe me nie verstoken'.

Jan Duyzer en ik waren ondertussen onder de tabak doorgekropen tot het eind van het bos, bij de Wolfskamp en het Rozenlaantje. Hier besloten we door het struikgewas te komen om zo het terrein van de wolfskamp te kunnen overzien. Voorzichtig om zo weinig mogelijk geluid te maken deed ik tak voor tak opzij. De laatste tak echter bracht de schrik van mijn leven. In plaats van de vlakte te overzien, stond ik recht tegenover Jan van der Zalm, die juist probeerde het bos in te komen. Hij was door de Duitsers naar het marktplein gestuurd maar wist via de Hopmorgen en de Twee morgen (nu Zalmstraat) bij het bos te komen.

We waren snel van de schrik bekomen en nu waren we met z'n drieën. Als we langs het bos richting de van Damweg keken, zagen we een Duitse wachtpost met enkele mensen die hij staande had gehouden. Toen we dachten dat hij even met een ander bezig was staken we één voor één het pad over en doken in een greppel die doorliep tot de Laan. Ik was op vertrouwd terrein want mijn vader had deze akker in pacht. Het begon ondertussen iets donker te worden.

Jan Versteeg.

Wat er toen gebeurde wisten we niet. In zuidelijke richting, niet eens zo ver weg, zagen we opeens een enorme lichtflits met een klap alsof de wereld instortte. We wisten niet wat het was, maar later hoorden we dat het een Duitse V2 raket was, één van Duitslands vergeldingswapens. Wij waren ondertussen kruipend door de greppel op weg naar de Laan. Het was een hele afstand maar het ging hard, dat kan ik me nog herinneren.

Of één van ons nog te onvoorzichtig was weet ik niet, maar halverwege floten enkele kogels over ons heen. De duisternis viel snel en toen we bij de Laan uit de greppel kropen was het donker. We namen onze klompen in de hand en op de sokken ging het in looppas richting de Burgermeester Posweg. Deze staken we over en kwamen zo op de Weitjes. En hoewel we geen weet hadden wat er in het dorp gebeurde, waren we op bekend terrein en dicht bij huis. We besloten even te rusten. We waren in de kersenboom-gaard van Vervoorn. Hier en daar waren bomen gerooid en met z'n drieën zaten we in een rooigat met onze hoofden er bovenuit. Zo hadden we een gedeeltelijke dekking en konden het toch overzien. Voor in de polder (bij Hen de Boef en M. van der Zalm) stonden verschillende hooimijten. Er tussen en er achter waren ze met zaklantaarns aan het zoeken. Dat konden we vanuit onze schuilplaats waarnemen. Onze derde man Jan van der Zalm die daar thuis hoorde kon zodoende niet die richting op verkenning uit. Wij dachten dat de Duitsers alles aan het afzoeken waren. Later bleek dat het burgers waren, die s'middags door de Duitse wacht die daar stond, opgehouden waren, hun fietsen tussen de hooimijten gezet hadden en naar het marktplein waren gestuurd. Het was nu plus minus half acht en op het marktplein was alles afgelopen en naar huis gestuurd. De mensen die s'middags hun fietsen achter moesten laten waren ze nu aan het zoeken.

We besloten verder te gaan richting Hovendsedijk, waar ik woonde. Naar het zuiden, waar het front was, zagen we lichtflitsen en lichtsporen. Het was, hoe vreemd het ook klinkt, een steun in de rug wetende dat hulp in aantocht was. Struikelend over kool en andere gewassen, konden we over vlak terrein tot dicht bij ons huis komen. Door een kier konden we zien dat er licht brandde. Wantrouwend als we waren en zo min mogelijk risico nemend, slopen we erop af en luisterde aan het raam wie er binnen kon zijn.

Ik hoorde de stem van mijn vader en we gingen naar binnen. Ze waren net thuis van het marktplein en in het kort hoorde ik toen pas wat er die middag gebeurd was en degenen die het meegemaakt hebben, zullen het nooit vergeten.”

In een volgend nummer van “Vier Heerlijkheden” hoop ik nog eens terug te komen met nog twee verhalen van Jan Versteeg, over een bommenwerper en over brandbommen.